

שיטת הרמב"ם

ובהעדר 'אהל מועד' ו'מזבח' – אין על מה לכפר (להרחבה בנושא זה עיין ב'שערי היכל' למסכת יומא, מבוא ב).

באופן פשטני יותר, ניתן להסביר את הרמב"ם כך: הדין נכון בכל החטאות הפנימיות, אך יש חידוש מיוחד לאומר ביום הכיפורים דווקא: בשאר החטאות הפנימיות, שאין זמן קבוע, הדין "לא יזה" מובנו שיש לדחות את ההזאה עד לאחר תיקון ההיכל וחינוך המזבח. לעומת זאת בפר ושעיר של יום הכיפורים, שזמנם קבוע ואי אפשר לתקן את ההיכל בו ביום, משמעות ההלכה היא שעבודת היום תתבטל¹⁰.

סיכום

הגמ' קובעת שכאשר נפחתה התקרה – אין כאן "אהל מועד", ואי אפשר להזות על מזבח הזהב. רש"י מפרש שמדובר על "תקרת עלייתו וגגו", ודנו האחרונים האם כוונתו לגג העליה בלבד, שהוא, לדעתו, גגו העיקרי של ההיכל, או שכוונתו לנפילת שתי התקרות. גם באשר להיקף הפחיתה המדוברת הוצעו אפשרויות שונות, כגון רוב התקרה (בן פורת, במסקנתו), או חסרון תקרה שלמה מעל הקודש או קדש הקדשים (רדב"ז).

קיימא לן "מקריבין אף על פי שאין בית", בסתירה, לכאורה, להלכה כאן. יש אומרים שחטאת פנימית שונה מכל הקרבנות, ובה קיימת גזירת הכתוב מיוחדת להצריך בה אהל (גרי"ז; תורת הקודש בדעת הרמב"ם). אפשר שגם חטאת פנימית קריבה בהעדר בית, משום שהדין כאן נאמר לכתחילה בלבד, וכשאינן בית הרי זה כדיעבד, או שבהעדר בית אין מקום כלל לתנאי זה (ציץ אליעזר).

הרמב"ם הביא את הדין שפחיתה התקרה מונעת מלהקריב במזבח רק לגבי עבודת יום הכיפורים, ולא על כלל החטאות הפנימיות. אפשר שלדעתו הדין נכון גם בשאר החטאות, אבל יש חידוש מיוחד בו לגבי יום הכיפורים.

הרמב"ם הביא הלכה זו בהלכות עבודת יום הכיפורים (ה, כג-כד): "נפחתה תקרה של היכל – לא היה מזה, שנאמר: 'באהל מועד'. מזבח שלא נתחנך בקטורת – לא יזה עליו, שנאמר: 'מזבח קטורת הסמים'". מדבריו משתמע שהלכה זו נאמרה אך ורק בפר ושעיר של יום הכיפורים, למרות שהפסוק שממנו נלמדה נאמר בפר כהן משיח, והדבר אומר דרשני!

עמד על כך הגרי"ז בחידושיו כאן, והסביר זאת כך: הזריקה על המזבח בלא היכל, או כשלא נתחנך, כמוה כזריקת דם שלא במקומו. בדרך כלל "שלא במקומו – כמקומו דמי" (כפי שפסק הרמב"ם הל' פסולי המוקדשין ב,ו), אך לא בפר ושעיר של יום הכיפורים, מפני שנאמרה בהם "חוקה", ומקומם מעכב. הגרי"ז עצמו הקשה על כך מפירוש המשנה לרמב"ם (זבחים פ"ב מ"א ופ"ג מ"ו), ממנו משמע שדין "שלא במקומו כמקומו" נאמר אף בקרבנות יום הכיפורים (עיין לעיל מערכה סז). עוד יש להקשות, שלדבריו ראוי היה לרמב"ם להביא דין זה בכל החטאות הפנימיות לעניין שלכתחילה לא יזה, ואף כדיעבד בשרן פסול, כדין קרבן שדמו ניתן שלא במקומו (וישרף בעזרה, ולא מחוץ למחנה).

יתכן לומר, שלמרות שהפסוק נאמר בשאר החטאות הפנימיות – בהן אין הלכה זו נוהגת במקדש. דווקא בזמן המשכן, שאין בו קדושת מקום קבועה, יש צורך ב'אהל מועד' שלם ו'מזבח' מחונך כדי לאפשר את הכפרה. ברם, בבית הבחירה, שקדושתו קבועה, ואף מזבח שנעקר – מקטירין קטורת על מקומו (זבחים נט,א) – אין צורך בבניין ובמזבח כדי להזות. לעומת זאת ביום הכיפורים, הכפרה היא על המקדש עצמו ועל כליו, ככתוב: "וכפר את מקדש הקודש ואת אהל מועד ואת המזבח יכפר" (ויקרא טז,לג),

מערכה צח. הכשר 'אמין' שבאצבע להזאת הדם (מ,א-ב)

"להכשיר אמין שבאצבע". יש לברר מה פשר הדברים, ומה עולה מהם להלכה.

באשר לשתי ההלכות הנוספות שנלמדו ממילים אלו, אודות שיעור הטבילה וצורתה, ראה במערכה רמא.

נאמר בתורה בפרשת פר כהן משיח (ויקרא ד,ו): "וטבל הכהן את אצבעו בדם". הגמ' לומדת מפסוק זה שלוש הלכות בהזאת דם החטאת: "את, בדם, ובטבילה". רב אחא בר יעקב מסביר, שההלכה הנלמדת מ"את" היא:

שם בנין אחר, וסברה זו איננה שייכת בנדון דידן. ב. בשחיטה הדרישה היא שהיכל יהיה פתוח, ועל כך יש מקום לומר שכשאינן היכל – אין מקום לדרישה זו, אבל כאן הדרישה היא שיהיה אהל מועד, ואנו מגדירים שכאשר הוא נפחת – אין כאן אהל מועד, ומה שייך לומר שתנאי זה נצרך רק כשיש אהל מועד?

10. יוסף דעת. אין זה סותר לנכתב לעיל על ההבחנה בין לכתחילה לדיעבד. כשהמקדש קיים, גם אם ביום מסוים אי אפשר כלל לבנות – עדיף שתבטל העבודה יום אחד ולא תיעשה העבודה שלא כהלכתה.

דלתות". כדבריו מפורש בתוספתא בעדיות (פ"ג ה"ג, גרסת צ"מ): "אמר ר' יהושע: שמעתי ששוחטין ואף על פי שאין פתחים" (בחסדי דוד: "אע"פ שאין נסכים", וגרסתו קשה, כי הדבר פשוט וגם אינו מתאים להקשר שם). דברים אלו מחודשים יותר מהסברה דלעיל, כי דין השחיטה כשהפתח פתוח מעכב, ועל כך אין לומר "שעת הדחק כדיעבד דמי". ברם, הדמיון בין דברי הרשב"א לנדון דידן אינו ברור: א. יש מקום להבין ברשב"א שהכשיר בלא פתח פתוח משום שכשאינן היכל הרי המקום פתוח (בליקוטי הלכות זבחים עמ' 67 הביא את דברי הרשב"א, ונראה שנסתפק בדבר, שכן כתב שצריך עיון אם הרשב"א יכשיר אף במציאות הקיימת כיום, שיש

רש"י: 'אם' – שלפוחית שעל האצבע

רש"י כותב ש'אם' היא שלפוחית, על פי הגמ' בחולין (נה,ב): "היא האם היא טרפחת היא שלפוחית". פירוש הדברים, שהאם, היא רחם הבהמה, נקראת גם 'שלפוחית', דהיינו בועה נפוחה, מפני שהיא עשויה כמין אבעבועות¹, וכאן הגמ' משתמשת במושג זה בכיוון ההפוך, וקוראת לשלפוחית 'אם' ובלשון רבים 'אמין'. כוונת רב אחא בר יעקב, אפוא, שאם עלתה באצבעו של הכהן נפוחות כלשהי² – רשאי הוא להזות בה, ואינה מהווה חציצה בין אצבעו לבין הדם. דרשה זו דומה למקומות אחרים בהם למדו מ"את" לרבות דבר הטפל לעיקר ולהחשיבו כמותו (ברכות לו,ב; ערובין ד,ב; פסחים כב,ב).

הצורך בדרשה זו, משום שהשלפוחית אינה חלק טבעי מגוף האדם, ולכן אין זה פשוט להחשיבה כבשרו. כמו כן, בשאר העבודות אין ספק שהשלפוחית אינה חוצצת, שכן היא חלק מהגוף, אלא שמכל מקום אינה 'אצבע', ולפיכך דווקא בעבודת ההזאה, שעליה אמרה התורה "אצבעו", יש צורך בחידוש זה ('אילת השחר' לגרא"ל שטיינמן שליט"א). ממילא יש לדון, מה התחדש בדרשה זו: האם התחדש שדין השלפוחית כאצבע לכל דבר (כגון לעניין בודק המצורע), או שמא זהו לימוד על הלכה זו בלבד³. בתוס' (ד"ה לא נצרכה) משמע שזהו לימוד לעניין חטאות הפנימיות בלבד, אלא שניתן ללמוד מהן בקל וחומר גם על חטאת חיצונית, ואילו החזון איש (סי' יב סק"ד) כתב שזהו גילוי מילתא לכל עניין⁴.

פירוש רש"י כאן מבוסס על פירושו לגמ' בחולין הנ"ל: "היא האם היא טרפחת היא שלפוחית", לפיו כוונת הגמ' לאותו אבר עצמו, ויש לו שמות שונים, וזהו הפירוש המקובל בראשונים⁵. ממילא יש מקום לומר גם, שהגמ' תכנה את השלפוחית 'אם'⁶. אבל מצאנו שיטת ראשונים המפרשת את הגמ' שם אחרת, שאין כוונתה לומר שאלו שלושה שמות לאותו אבר עצמו, אלא אלו שלושה אברים שונים שדינם שוה (ראב"ן סי' רנז)⁷. ועוד, שגרסת רבנו חננאל שם (כמובא בראבי"ה סי' אלף פט): "היא האם היא טרפחת" בלא "היא שלפוחית". לפי זה, אין מקור להישען עליו שעל פיו האם נקראת שלפוחית, ולא כל שכן להיפך.

1. כוונתו נראה שהשליה מחוברת לרחם בבליטות כעין אבעבועות.

2. רש"י (ד"ה להכשיר וד"ה את) כפי שהוא לפנינו מביא פעמיים את הלעז 'ושיאה', שהוא הקרוי בימינו 'שלפוחית', דהיינו בועה נפוחה המלאה אויר או נוזל. בספר 'אוצר לעזי רש"י' מובא, על פי כתבי יד של רש"י, שהלעז השני הוא 'וירואה', ותרגומו 'בלת'; והדברים מוקשים, שכן יבלת היא מום הפוסל בכהונה, עיין בכורות מב.

3. כשם שבדוגמאות הנ"ל לריבוי מ"את" זהו לימוד מקומי, כגון לעניין שומר לפרי שנחשב כפרי בערלה, ועור שור הנסקל שנחשב כבשרו לעניין איסור ההנאה.

4. ויישב בכך את קושית תוס' על ר"ת, מה המקור להחיל דין זה גם בפר יוה"כ.

5. רש"י מביא פירוש זה בשם 'תשובת מורי' (שנראה שבאה לפרש את הגמ' בחולין בלבד, ורש"י הוא שלמד ממנה לענייננו); תוס' חולין מח,א ד"ה שלפוחית ורגמ"ה שם; ר"ף חולין יז,א; רא"ש חולין פ"ג סי' מה: "שלתן אחד מהם... וחלוק בשמות לפי המקומות"; וכן נראה בערוך, שבערך 'טרפחת' הפנה לערך 'אם', ושם כתב שהיא רחם.

6. אם כי יש בזה דוחק, ובשלמא אם הרחם נקרא 'שלפוחית' משום שכולו נראה

כהן מזה באצבע שיש עליה שלפוחית. לדעת רש"י זוהי ה"אם" שמוזכרת בסוגיה כאן, והזאה זו כשרה. מדברי הרמב"ם נראה ששלפוחית זו היא מום, ואין להזות כך.

השמטת הרמב"ם

ברמב"ם לא הובא דין זה של אמין שבאצבע, ובמפרשים מצאנו כמה הסברים לכך:

א. דעת הרמב"ם ש'אמין' שבאצבעו פירושו שבשעת ההזאה באצבע ניתן להעזר באצבעות נוספות כדי שהדם לא יטפטף ויפול מאצבעו, וכדברי הגמ' להלן (נג,א): "וטובל באצבעו הימנית המיומנת שבימין מן הדם שבמזרק וחומר בגודלו מלמעלה ובאצבע קטנה מלמטה, ומחטא ויורד כנגד חודה של קרן...". 'אמין' הוא מלשון קיבוץ וחיבור, כמו "האגוזים שאמנן" (עוקצין ב,ה) ופירוש המשנה שם וערוך ערך 'אמן'). ואף כאן הכהן מחבר את אצבעותיו זו לזו כדי להחזיק את הדם ('מנחת יהודה').

ניתן להסביר את הדברים באופן שונה מעט: ה'אמין' הוא לשון רבים של האמה, האצבע האמצעית (ובה מודדים את האמה, עיין מנחות יא,א וברש"י ד"ה זו אמה, והרי בארמית 'אמין' הוא לשון הרבים של אמה), ופירוש הדברים, שאמנם 'אצבעו' האמורה בתורה היא "המיומנת שבימין", זו שליד האגודל, אבל מותר להסתייע גם באצבע הסמוכה וטפלה לה. וכך כותב הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ה,ז) בתיאור

כשלפוחית – מובן יותר שגם שלפוחית תיקרא 'אם', אבל רש"י אומר שהרחם נקרא 'שלפוחית' רק משום שהוא עשוי אבעבועות, ולא מובן כל כך מדוע תיקרא השלפוחית 'אם'?

7. לשון זו מצויה מאד בירושלמי: "היא גיטין היא קידושין" (פאה פ"ד ה"ב), "היא כלאים היא שבת" (כלאים פ"ד ה"ב), וכהנה רבות. אפשר שזוהי גם דעת רבנו חננאל, שפסק שאם ניטלה 'טרפחת' טרפה, על פי הסוגיה בחולין נו,ב שמעלה אפשרות שהורו בה לאיסורא, ותמהו עליו תוס' שם ד"ה איבעיא להו והרשב"א שם, שהרי שנינו "ניטלה האם כשרה" (ולפיכך חילקו בדעתו בין בהמה לעוף); ולשיטת הראב"ן דבריו מובנים, שכן טרפחת אינה אם, ונמצא שהברייתא "היא האם היא טרפחת" מכשירה בניטלה הטרפחת, והסוגיה בנו,ב חולקת עליה בדין טרפחת, ואין מהמשנה ראייה להיתר (אמנם מלשון תוס' משמע ש"ח פירש כרש"י, אבל נראה ש"וכן פירש ר"ח" מוסב רק על כך שיש ספק האם הורו בטרפחת לאיסור, ע"ש בלשון הרשב"א). לאידך גיסא מובא ברא"ש בחולין (פ"ג סי' מה) שר"ח הוסיף בניטלה שלפוחית של כיס השתן, ומכאן שלדעתו הגמ' במח,א שמכשירה בניטלה שלפוחית מתכוונת לרחם, כפירוש רש"י.

ד"ה תלתול) מפרש שהדלדולים האמורים הם חתיכות בשר יתירות הנמצאות על גוף הכהן מלידתו, ולשיטתו שלפוחית אינה בכלל זה (ועיין סמ"ג סי' שח, שהביא את רש"י והרמב"ם כדעות חלוקות)⁸.

ברם, נראה שלדעת הרמב"ם דברי ר' אלעזר אינם שנויים במחלוקת במשנה שם⁹, ולפיכך קשה לפרש שהסוגיה כאן אינה כשיטתו. ממילא מסתבר להסיק משיטת הרמב"ם בעניין הדלדולין שלא פירש את הסוגיה כאן כרש"י, אלא בדרך אחרת כנ"ל.

ד. עוד כתב בעל 'מלחמות יהודה', שהרמב"ם דחה את הסוגיה כאן מטעם אחר, שבתוספתא (מקוואות ו,ה), על פי גרסת הרמב"ם בהל' מקוואות ב,ב) נאמר שאבר ובשר המדולדלים חוצצים בטבילה, ומכאן שהשלפוחית חוצצת אף בהזאת הדם¹⁰. ואף זו יש לדחות, שאברים מדולדלים חוצצים דווקא מפני שעומדים להיקטע (ב"י יו"ד סי' קצח), ויבלת או יתרת המחוברת היטב לגוף ואינה מדולדלת אינה בכלל זה (רמ"א שם סעיף כב).

סיכום

הגמ' מכשירה הזאה ב'אמין שבאצבע'. לדעת רש"י הכוונה ששלפוחית שבאצבע הכהן אינה חוצצת. פירושו נסמך על גרסתו ופירושו בחולין בעניין ה'אם', ויש החולקים שם (ראב"ן; ר"ח). הרמב"ם השמיט דין זה, ויש מפרשים שלדעתו הכוונה שניתן לחבר את האצבעות זו לזו בשעת ההזאה (מנחת יהודה), או שחוט הכרוך באצבעו אינו חוצץ (תורה שלמה). עוד נראה מהרמב"ם, שהשלפוחית האמורה ברש"י נחשבת מום הפוסל בעבודה (מלחמות יהודה).

הזאות החטאת: "וטובל אצבעו הימנית הסמוכה לגודל בדם, וסומך באצבעו הגדולה מכאן ובגודל מכאן", וכך היתה גרסתו בגמ' להלן נגא, (עיין שטמ"ק שם אות ד, ולא כגרסת רש"י, לפיה סומך באצבעו הקטנה, הזרת). וכשם שהתרבתה האצבע הסמוכה מצד זה – כך גם האצבע הסמוכה מהצד השני, הגודל.

ב. בתורה שלמה (מילואים לפרשת ויקרא סימן י) מביא גירסה אחרת בגמרא, המופיעה באחד מכתבי היד: "נימין שבאצבע", ודעתו שזוהי גרסת הרמב"ם. גרסה זו אינה שוללת בהכרח את פירוש רש"י, שכן מצינו "עלה לו נימא" במובן הדומה לשלפוחית (עבודה זרה י,ב), אבל ניתן לפרשה גם על חוט שנכרך באצבעו, ורב אחא בר יעקב מחדש שחוט זה אינו חוצץ. הדברים תלויים בבירור שיטת הרמב"ם בהלכות חציצה בין יד הכהן לעבודה, ועל כך ראה לעיל מערכה לב.

ג. בספר 'מלחמות יהודה' (סי' סא,ג) כתב, שהרמב"ם פירש את הסוגיה כרש"י, אבל לדעתו אין הלכה כרב אחא בר יעקב, משום שה'אם' נחשבת כמום. במשנה בבכורות (מדה,א) אומר רבי אלעזר שכהנים "בעלי דלדולין" פסולים לעבודה, אף על פי שבהמה כיוצא בזה כשרה לקרבן, ופסק הרמב"ם (הל' ביאת המקדש ח,טו): "בעלי הדלדולין, והוא שידלדל העור והבשר או הלחלוחית שיש בעור שנדלדל באיזה מקום שיהיה מן הגוף – הרי הוא מום". נראה ששלפוחית בעור כלולה בלחלוחית המדוברת ('והיינו שהעור לקוי ולחלוחית זב ממנו'. חזו"א בכורות סי' כו סקי"ב). נמצא שהגמ' כאן הולכת כדעה החולקת על ר' אלעזר, ואין הלכה כן. לעומת זאת רש"י (בבכורות שם ומ,ב

מערכה צט. פיגול בדבר שאין לו מתירין (מב,ב-מד,א)

במשנה מופיע הכלל: "כל שיש לו מתירין, בין לאדם בין למזבח – חייבין עליו משום פיגול". המושג של 'מתירין' ודבר שיש לו מתירין' מוסבר בדברי הראב"ד ('איסור משהו', פרק א): "כל דבר מצוה התלויה בדבר אחר, שאי אפשר לעשות את השני עד שיעשה את הראשון, הרי הראשון נקרא מתיר והשני נקרא דבר שיש לו מתירין". בהקשר הנדון כאן, "מתיר" הוא פעולה שמתירה את הקרבן,

האוכל במזיד מן הקרבן שהתפגל חייב כרת, ככתוב: "ואם האכל יאכל מבשר זבח שלמיו... פיגול יהיה, והנפש האוכלת ממנו עוונה תשא" (ויקרא ז,יח), ואם עשה כן בשוגג – חייב חטאת. המשנה מונה חלקים מסוימים בקרבן שהתפגל שאין חיוב כרת על אכילתם: הדם, הקומץ והנסכים, וכן קרבנות מסוימים שאין חייבין עליהם, כגון הקטורת והמנחות שאינן נאכלות.

וממילא קשה לומר שהסוגיה כאן סותרת זאת. ועיין תוס' ר"ד בערוכין קגא, שנוקט לאידך גיסא, שחכמים החולקים על ר' אלעזר מחמירים ופוסלים אף בבהמה.

10. בהקשר זה מביא בעל מלחמות יהודה את התוספתא במקוואות (ו,ה): "כל החוצץ בכהנים – חוצץ בנידה ובגר בשעת טבילה", ופירש שהכוונה לחציצת כהנים בעבודתם. אבל בסיפא נאמר: "ובחולין אין חוצצים", ונראה שכוונת התוספתא לחלק בין טבילת כהנים לאכילת תרומה לבין טבילת לאכילת חולין בטהרה (עיין או"ז סי' שסג), או לעניין חציצה בקידוש ידים ורגלים (עיין חולין קו,ב); ויש גורסים שם "כלים".

8. נראה שהפירושים השונים נעוצים בגרסאות שונות: הרמב"ם גורס 'דלדולין', ומשמעו חלק העומד ליפול, ואילו רש"י גורס 'תלתולין', לשון תל ובליטה.

9. במשנה בבכורות לא מפורש שיש מחלוקת בדבר. התוס' יו"ט שם כתב שהרמב"ם פסק כר' אלעזר על פי הגרסה שם ר' אלעזר בן יעקב, שמשנתו קב ונקי, אבל בפיה"מ במהדורה המדויקת של הרב קאפח מתברר שגרסתו ר' אלעזר ולא ראב"י, ובכל זאת פסק כמותו. גם לא מצינו לרמב"ם שיפסוק כראב"י כנגד רבים (עיין פיה"מ כלים ז,ג; כח,ט; נגעים ז,א; י,ד). לפיכך נראה שפסק כר' אלעזר משום שסובר שאין מחלוקת בדבר (חזו"א בכורות סי' כו סקי"ב, עיי"ש בביסוס הדברים),